

НА МЕЖІ ІЛЮЗІЇ ТА РЕАЛЬНОСТІ

Нямцу Анатолій, Литвинюк Оксана. Міфопоетика Вільяма Ґолдінґа: Монографія. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2011. – 230 с.

Монографія Анатолія Нямцу та Оксани Литвинюк присвячена трансформації загальнокультурних традицій у творчості Вільяма Ґолдінґа. Художня спадщина цього письменника розглядається у працях багатьох дослідників, зокрема англійських – В. Алена, П. Гріна, Ф. Кермода, Д. Пембертона, Л. Годсона, американських – Б. Діка, Б. Олдсі, С. Вейнтрайба, С. Ґайнса, російських – В. Івашової, С. Болдирьова, А. Дружиніної, Р. Анікіна, О. Зверєва, Н. Михальської, українських – С. Павличко, О. Мельниченко, О. Товстенко, Л. Мірошніченко, Г. Стопи, Г. Костенко, О. Шаповал та ін. Деякі з них заторкують окремі аспекти порушеної проблематики, зокрема міфопоетики. Однак пропонувана книжка – це перша системна праця, у якій узагальнено набутки зарубіжного й українського літературознавства з цього питання, під аксіологічним кутом зору розглянуто трансформацію традиційного матеріалу у творах Вільяма Ґолдінґа та їх контекстах. Отже, монографія заповнює прогалину в нашій науці й кореспондує з пріоритетним напрямком розвитку сучасної гуманітаристики – діалогом літератур.

Звідси – актуальність дослідження, спроба розглянути предмет в історико-літературному контексті ХХ ст., де кристалізується неоміфологічна свідомість як один із напрямків культурної ментальності, класичний та архаїчний міф заломлюється у призмі багатьох методологічних підходів – психоаналітичному (З. Фройд і неофройдисти О. Ранк, Г. Закс, А. Адлер), юнґіанському (К.-Г. Юнг), символічному (Е. Кассіер), етнографічному (Л. Леві-Брюль), структуралістському (К. Леві-Стросс, М. Еліаде, В. Тернер), постструктуралістському (Р. Барт, М. Фуко, Ж. Дельоз, Ф. Ґваттарі), зрештою, постмодернізм руйнує головну неоміфологічну опозицію між текстом і реальністю, возносячи на вівар замість пародії – пастиш, замість класичного модерністського інтертексту – гіпертекст.

Об'єкт дослідження – романи В. Ґолдінґа “Володар мух”, “Спадкоємці”, “Шпиль”, “Злодюжка Мартін”, “Подвійна мова”, “Вільне падіння”, повісті “Надзвичайний посол”, “Клонк клонк”, “Бог Скорпіон”. Предмет дослідження – характер трансформацій аксіологічних доміант легендарно-міфологічного матеріалу в його творах, переплетення пізнання й оцінки, яке породжує нові моделі ціннісної орієнтації людини.

У теоретичному аспекті виявлено закономірності та особливості художнього переосмислення традиційного й сюжетно-образного матеріалу в романах В. Ґолдінґа, розглянуто аксіологічну мотивацію варіантів міфологічних образів і сюжетів, окреслено шляхи трансформації запозиченого тексту в живому синтезі думки й почуття.

Перший розділ “До проблеми функціонування літературних архетипів у європейському загальнокультурному контексті” теоретичний. Розглядаються закономірності функціонування традиційних сюжетів, образів і мотивів легендарно-міфологічного й літературного походження. Ідеться про тонкощі рецепційної універсалізації, об'єм персонажа (сюжетна схема), його свідомість і самосвідомість, дотичність до автора й оповідача, ціннісні орієнтації, форми поведінки, портрет, пейзаж, речовий світ, часопростір тощо.

У другому розділі “Основні тенденції прочитання традиційних структур у літературі ХХ століття” розкрито матрицю абсорбції міфологічного й літературного матеріалу в художніх творах узагалі й В. Ґолдінґа зокрема, акцентовано увагу на специфіці інтерпретаційного діапазону, різних рівнях рецепції протосюжету та його складових, діалозі лінгвокультури, які регулюють характер

трансформації протосюжетів і формують його аксіологічну доміную.

У підрозділі “Актуальні проблеми трансформації традиційного матеріалу у літературному контексті ХХ століття” наголошується на тому, що філософську основу сучасної неоміфологічної культури заклали концепції Р. Ваґнера та Ф. Ніцше, що збагатили проблеми “література і міф”, “діалог літератур” концептами ірраціоналізму, пантеїзму, релятивізму, інтуїтивізму та ін. Це, звісно, ускладнює процес реконструкції загальнокультурних традицій у творах письменника, оскільки, як слушно зауважують дослідники, 1) зникає межа між реальністю і вигадкою; 2) реальний час і простір замінено циклічним, тобто міфічним; 3) порушується баланс у структурі психіки людини, де свідоме поступається несвідомому.

Складність дослідження поставлених завдань полягає в тому, що романи В. Голдінґа передбачають нескінченну варіативність інтерпретацій, у сучасному літературознавстві романи й повісті письменника прочитані з погляду християнської ідеології, психоаналізу, екзистенціалізму, міфологізму, структуралізму, контекстуального прочитання тощо. Аксіологічна доміюанта таких інтерпретацій пов’язана з категорією сюжетної “пам’яті”, її трансформацій та вчинням кожного дослідника розкрити її тонкощі з граничною ясністю й переконливістю.

Стосовно блоку проблем, порушених у другому розділі, то тут напрошуються коментарі до проблеми дуальності гносеологічної та аксіологічної природи художніх творів узагалі і В. Голдінґа зокрема: 1) якщо твори письменника справді подекуди наближені до науки й вирішують ті ж завдання, що й вона, тільки іншими засобами (наприклад, роман “Паперові люди”), тоді оціночне начало в художньому творі, зрештою, як і в науковому, можна ототожнити з натуралістичною концепцією, а натуралізм суперечить природі міфу; 2) якщо роль суб’єктивного чинника, самовираження й оцінки в художньому творі принципово інша і значніша, ніж у науковому, то оціночна сторона збігається з емоційно-інтуїтивним

самовираженням суб’єкта, однак ми знаємо, що міфологічну свідомість годі диференціювати на об’єкт, суб’єкт і предикат. Як же вийти з цього глухого кута?

Звісно, новий художній варіант традиційної структури повинен відповідати логіці поведінки персонажів в іншій культурно-історичній ситуації. Порівняно з попередніми версіями тут постає новий ідейно-тематичний зв’язок, рівень сприймання й моделювання дійсності, створюється “програма” можливих дій індивіда в новій екзистенційній ситуації, при цьому виявляються багатofункціональність традиційного матеріалу й широка шкала аксіологічних доміюант. Про це йдеться у третьому розділі “Аксіологія переосмислення традиційних легендарно-міфологічних структур у творчості В.Голдінґа”. Тут у центрі уваги такі проблеми, як трансформація міфу про втрачений рай у романі “Володар мух”, аксіологічна функція міфу про гріхопадіння у “Спадкоємцях”, хронотоп робінзонади у “Злодюжці Мартін”, євангельські коди роману “Шпиль”, синтез язичницької та християнської традицій у повістях “Надзвичайний посол”, “Клонк клонк”, “Бог Скорпіон”.

Про міфологію як структурний принцип художньої творчості йдеться в четвертому розділі “Онтологічний контекст функціональності загальнокультурних традицій у романах В.Голдінґа”. Свої романи-притчі В. Голдінґ наближає до романів-міфів. Автори монографії наголошують: “Прозу Голдінґа дійсно можна вважати породженням сучасної міфологічної свідомості. Майже чи не кожен його твір наближається до міфологічної позачасовості, є спробою виявити фундаментальні основи буття та людської природи, віднайти в цьому житті його основні, кореневі, непохитні ознаки” (147). У книжці розглянуто твори письменника в контексті романів-антиутопій, зокрема таких, як “О дивний новий світ” О. Гакслі, “1984” Д. Оруела, “Ми” Є. Зам’ятіна, “451° по Фаренгейту” Р. Бредбері, “Торговці космосом” С. Корнітала та Ф. Пола, “Механічне піано (Утопія 14)” К. Вонегута, “Квиток на Транай” Р. Шеклі.

Вичерпну характеристику антиутопічних моделей у літературі подав А. Нямцу у своїй попередній книжці “Міф. Легенда. Література” (2007). Серед їх прикметних ознак він називає тотальну стандартизацію та уніфікацію життя, притчевість і параболічність, багатоаспектну розробку емоційно-психологічного плану, активність гносеологічної та прогностичної функцій твору. Цим характеристикам відповідають “Володар мух”, “Злодюжка Мартін”, “Спадкоємці”, “Бог Скорпіон”, “Шпиль” та інші. У монографії зазначено: “Утопія стала основою для низьких антиутопічних жанрових модифікацій. У центрі утопії – державний устрій, в антиутопії – людина, позбавлена таким устроєм індивідуальності. Антиутопія спрямована проти тоталітарного режиму у державі, на захист людини, аналізує морально-психологічні вади особистості, її деформацію під впливом технократії та тоталітаризму. Утопія разом з алегоричним романом породили антиутопію, що полемізує з ними літературними прийомами та естетичними засобами” (147). Можливо, у дослідженні варто було б чіткіше окреслити межі між міфом, притчею, алегорією. Однак це зробити непросто. Ці межі розмиті, або ж, як кажуть Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі, маємо справу з детериторізацією кожного явища, контурами його щезнення.

Спираючись на досягнення сучасного літературознавства, автори монографії обґрунтовують тезу про трансформацію притчі в романах письменника, і тут розвиваються висновки українських учених О. Кузнецової, Г. Стовпи, О. Шаповал та ін. Проте, як слушно вказують вони, В. Голдінґ не співвідносить власні твори з певним канонем. Наприклад, у своїй робінзонаді він аж ніяк не прив’язується до географічних показників, а досліджує морально-естетичний світ героїв. Цей акцент зумовлений партиципацією (Л. Леві-Брюль), свого роду маніпуляцією із

зображенням, унаслідок якої, на думку А. Нямцу, безлюдні острови втрачають свою географічну чіткість і стають матрицею опозицій “цивілізація-природа, особистість-соціум” та інших.

Використовуючи легендарно-міфологічний і традиційний матеріал, В. Голдінґ перекомбінує художній простір, показуючи його лінійність і об’ємність, стисненість і розтягненість, перервність та безперервність, закритість і відкритість тощо. Кожен хронотоп отримує символічне забарвлення: “У сфері художньої літератури просторові міфологеми переносять текст у сферу філософських універсальних концепцій, тобто створення авторської картини світу, філософського концентруму буття” (162). Про мозаїчний часопростір романів письменника, його презентацію через сукупність бінарних опозицій (гора/ліс, вода/камінь, світло/тінь та ін.) ідеться в підрозділах “Трансформаційна функція простору та часу в романах В. Голдінґа”, “Прометеївські алюзії та ремінісценції про Прометея у контексті романів В. Голдінґа”.

Можемо підсумувати, що авторам справді вдалося вловити головне, визначальне у феномені аксіологічної трансформації загальнокультурних традицій у творах В. Голдінґа, таке, що приховане від безпосереднього споглядання й зумовлене глибинними внутрішніми зв’язками й тенденціями розвитку міфологічної свідомості.

Дослідники мають рацію, що в ролі міфу, який “підсвічує” сюжети творів В. Голдінґа, виступають антична й біблійна міфологія, літературний матеріал, історично-культурна реальність минулих століть. Унаслідок цього текст насажений алюзіями та ремінісценціями, він за своєю структурою сам наближається до міфу й головними його ознаками стають циклічний часопростір, гра на межі ілюзії та реальності, уподібнення мови твору до міфічної прамови, метаморфози міфологічних героїв та ін.

Отримано 30 жовтня 2011 р.

*Олександр Астаф’єв
м.Київ*

